

Challenges and strategies for achieving social justice based on the method of layered analysis of causes

Yahya Fozi*

Ayatollah Firoozi**

Abstract

Social justice is separate from other social values and is the first priority and has a privileged position as a judge of values. Social justice is the manifestation of justice in the social arena, which has had an important place in the minds of the thinkers of the Islamic Revolution, so that if social justice is considered insignificant in the discourse of the revolution, the character of the Islamic Revolution is meaningless and empty. But despite the above-mentioned emphases, we face problems in the practice and realization of social justice in society. Now the question is what have been the obstacles to the realization of social justice in Iran over the past fourteen years? What strategies are there to remove these obstacles? Using a layer analysis model of causes and a combined method, this article examines the causes of these challenges at four levels of litany analysis: causal and experimental, discourse and mythology, as well as proposing strategies to deal with them at each layer. . Finally, according to the identification of the causes mentioned in each layer, strategies at the level of discourse, structure and agent have been proposed.

Keywords: social justice, equality of social opportunities, layered analysis of causes, Political Philosophy, Theory, Islamic Philosophy, Etebariat, Allameh Tabataba'i

---

* Full Professor of Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran, Fozi@ihcs.ac.ir

** PhD Student in Political Science, Institute of Humanities and Cultural Studies (Corresponding Author), firoozi.aiat@gmail.com

Date received: 10.09.2020, Date of acceptance: 29.11.2020

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

چالش‌ها و راهبردهای تحقق عدالت اجتماعی براساس روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها

یحیی فوزی*

آیت اله فیروزی**

چکیده

عدالت اجتماعی نسبت به ارزش‌های اجتماعی دیگر منفصل و اولویت نخست و به عنوان داور ارزش‌ها از جایگاه ممتاز برخوردار است. عدالت اجتماعی تجلی بروز عدالت در عرصه اجتماعی است که جایگاه مهمی در اندیشه متفکران انقلاب اسلامی داشته است بطوریکه اگر عدالت اجتماعی را در گفتمان انقلاب کم‌رنگ در نظر بگیرد صیرت انقلاب اسلامی بی معنا و تهی است. اما با وجود تأکیدات مذکور، در مقام عمل و تحقق عدالت اجتماعی در جامعه با مشکلاتی مواجه هستیم. حال این پرسش مطرح است که موانع تحقق عدالت اجتماعی در ایران طی چهاردهه گذشته چه عواملی بوده است؟ چه راهبردهائی برای رفع موانع مذکور وجود دارد؟ این مقاله با بهره‌گیری از الگوی تحلیل لایه‌ای علت‌ها و با روش ترکیبی به بررسی علل این چالش‌ها در چهار سطح تحلیل لیتانی، علی و تجربی، گفتمانی و اسطوره‌ای و نیز ارائه راهبردهای پیشنهادی برای مقابله با آنها در هر لایه پرداخته است. در نهایت با توجه به شناسایی علل مذکور در هر لایه، راهبردهای در سطح گفتمان، ساختار و کارگزار مطرح شده است.

کلیدواژه‌ها: عدالت اجتماعی، برابری فرصت‌های اجتماعی، روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها

* استاد علوم سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، Fozi@ihcs.ac.ir

** دانشجوی دکتری علوم سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (نویسنده مسئول)،
firoozi.aiat@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۲۰، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۹/۰۹

۱. مقدمه

عدالت اجتماعی یکی از مصادیق عدالت است که حوزه آن پهنه اجتماع است. قلمرو بحث عدالت اجتماعی، محصور به حصار دولت - ملت است؛ یعنی سخن در ترسیم ساختار عادلانه جامعه‌ای است که دولت و سرزمین مشخص دارد و می‌خواهد همکاری اجتماعی درون آن جامعه و نهادهای موجود در آن و توزیع امکانات و فرصت‌ها و وظایف و حقوق بر اساس اصول و معیارهای عادلانه ترسیم شده باشد. بر این اساس شاخص‌هایی همچون تامین حقوق سیاسی - اجتماعی قشرهای مختلف جامعه، لزوم برابری همه در برابر قانون، ضرورت قضاوت عادلانه، برابری فرصت‌های اجتماعی برای همه سطوح و تحقق حکومت عدل در جامعه از موارد عدالت اجتماعی است. (فوزی، ۱۳۹۵). عدالت اجتماعی تجلی بروز عدالت در عرصه اجتماعی است که جایگاه مهمی در اندیشه متفکران انقلاب اسلامی داشته است. رهبر انقلاب اسلامی بارها فرموده اند اگر به دنبال پیشرفت و تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت هستیم، پیشرفتی مورد تایید است که با عدالت پیوند خورده باشد. پیشرفتی که در آن عدالت نهادینه نشده باشد از نظر تفکر اسلامی پیشرفت درست و واقعی نیست. اما با وجود تاکیدات مذکور، در مقام عمل و تحقق عدالت در جامعه با مشکلاتی مواجه هستیم و هنوز در تامین حقوق سیاسی - اجتماعی قشرهای مختلف جامعه، و برابری فرصت‌های اجتماعی برای همه سطوح و تحقق حکومت عدل در جامعه که از موارد عدالت اجتماعی محسوب می‌شوند دارای کاستی‌های مهمی می‌باشیم یکی از شاخص‌هایی که تا حدی می‌تواند این نابرابری‌ها را نشان دهد ضریب جینی و مقایسه دهک‌های مختلف درآمدی در کشور است که شکاف طبقاتی و میزان بهرمندی اقشار مختلف از فرصت‌ها را نشان می‌دهد. مطابق داده‌های مرکز آمار، ضریب جینی در سال ۱۳۹۷ معادل ۰/۴۰۹۳ بوده است که نسبت به دهه قبل افزایش یافته است. ضریب جینی هر چه به صفر نزدیک‌تر باشد، نشان‌دهنده برابری بیشتر و هر چه به عدد یک نزدیک شود، نشان‌دهنده تشدید نابرابری است. همچنین بر اساس گزارش مرکز آمار: ۱۰ میلیون نفر پردرآمد جامعه بیش از ۱۴ برابر ۱۰ میلیون نفر کم درآمد جامعه هزینه می‌کنند. بر اساس آمارها در سال ۱۳۹۷، به‌طور متوسط ۳۲/۵ درصد از هزینه‌های کل در دهک ثروتمند ثبت شده است. این در حالی است که در دهک کم‌درآمد این رقم به ۲/۲۵ درصد می‌رسد. همه این موارد به شکاف طبقاتی دامن می‌زند آمارهای موجود نشان می‌دهد که عدالت اجتماعی در ایران به شکل مطلوبی به پیش نرفته و این نیازمند آسیب‌شناسی جدی است.

در این مقاله ضمن مرور و بررسی ابعاد مناقشه عدالت اجتماعی، وضعیت و پیچیدگی های آن با روش تحلیل لایه ای علتها، مطالعه می شود تا بتوان به فهم عمیق تری از چرایی تداوم این وضعیت دست یافت در این راستا اولاً با نگاهی چند وجهی مبتنی بر لایه های مختلف شکل دهنده واقعیت، به تبیین واقع بینانه تری از مسئله چالش عدالت اجتماعی در ایران را ارائه کنیم و با فرارفتن از سطح و تعیین روابط بین علت‌های ریشه ای مختلف مسئله، به رمز گشایی از حال و گذشته این چالشها بپردازیم تا بتوان با شناسایی ظرفیت ها، سناریوهای مختلف برون رفت از این وضعیت را مطالعه کرده ضمن پاسخ به سوال کلیدی موانع ساختاری، کارگزاری و گفتمانی تحقق عدالت اجتماعی در ایران، زمینه را برای طرح راهبردهائی برای خلق آینده های بدیل برای وضعیت موجود فراهم سازیم.

۲. رویکرد نظری

در این پژوهش از تحلیل لایه ای علت ها استفاده شده است؛ رویکرد لایه ای علتها، روشی ترکیبی است که با رویکردی انتقادی به شیوه کشف امر واقع تلاش می کند با ترکیب این روشها در تبیین لایه های مختلف علی پدیده ها، و با رفت و برگشت عمودی در لایه های علی، با استفاده از نوعی ترکیب روشی تصویر جامع تری را از واقعیت ارائه داده و به نوعی هم افزائی دست زند. تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها (Causal Layered Analysis) ارزش "بالتری" برای عمق قایل است اما در سطوح عمیق تر خاتمه نمی‌یابد. حرکت روبه بالا و پایین در سطوح مختلف یک عامل کلیدی است به عبارت دیگر تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها ضمن آن‌که به یقین خواهان انجام یک تحلیل عمیق است ولی بر یک سطح خاص متمرکز نیست یا از نظر معرفتی از آن بهره نمی‌برد. در حرکت روبه بالا و پایین در لایه‌ها می‌توان به ترکیب و یکپارچه‌سازی تحلیل و تلفیق پرداخت و در حالت افقی می‌توان به ترکیب گفتمان‌ها، شیوه‌های دانستن و جهان‌بینی‌ها و در نتیجه افزایش غنای تحلیل پرداخت. و با رفت و برگشت عمودی بین لایه های مختلف و کشف و تحلیل واحدهای مسأله‌ساز فهم کاملتری از واقعیت مسئله و ترسیم لیتانی های بدیل را ترسیم کرد. (فوزی، ۱۳۹۷) تحلیل لایه لایه ای علت ها از چهار سطح لیتانی، علت های اجتماعی، جهان بینی و گفتمان، و اسطوره - استعاره تشکیل می شود. سطح لیتانی که سطحی ترین لایه بوده، معرف دیدگاه رسمی و پذیرفته شده از واقعیت است. در این سطح روندهای کمی و مشکلات (فقر و فاصله طبقاتی) در رسانه ها و مباحث عمومی مطرح می شوند.

سطح دوم علت های اجتماعی و معرف دیدگاه نظامند است. در این سطح داده های سطح لیتانی توضیح داده شده و مورد سوال قرار می گیرند. این سطح به علت های اجتماعی شامل عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، و تاریخی (مثلا توزیع نابرابر درآمد و فرصت های اجتماعی و اقتصادی، فقدان برنامه های نظارتی) می پردازد. در اینجا داده های کمی تفسیر می شوند. اغلب نقش حکومت و دیگر فعالان و منافع در این سطح اکتشاف می شود. غالبا داده ها در معرض نقد و پرسش قرار می گیرند اما زبان پرسش به پارادایم هائی که چارچوب موضوع را تعریف کرده اند کاری ندارد.

سطح سوم نمایانگر جهان بینی و گفتمان است. در این سطح فرض های استدلالی که بر بستر جهان بینی ها قرار داشته، واکاویده می شوند. در این سطح تشخیص فرضیات عمیق تر پشت موضوع و نیز تلاش در جهت باز تعریف مساله بسیار مهم و حیاتی است. در این مرحله پژوهشگران می توانند ببینند که چگونه گفتمان های متفاوت (مثلا اقتصادی، مذهبی، یا فرهنگی) نقشی فراتر از علت یا واسطه برای موضوع دارند و بیشتر در "ساخت موضوع" خود را نشان می دهند. بر اساس گفتمان های متغیر می توان سناریوهای بدیل مجزا را تدوین کرد. در این سطح شالوده های نمایش سطح لیتانی و متغیرهای بکار رفته برای فهم سطح لیتانی در معرض نقد و پرسش قرار می گیرند.

سطح چهارم نشانگر اسطوره ها و استعاره هاست. این سطح در واقع معرف ابعاد انگیزشی ناخودآگاه موضوع است. این سطح به تحلیل اسطوره ها و استعاره ها مربوط می شود. این سطح متشکل از روایت های عمیق، مجموعه کهن الگوها، ابعاد ناخودآگاه و اغلب انگیزشی مساله است (مثلا نگرش هویتی به عدالت و دین به جای الگوی غرب). بر این اساس، فهم استعاره ها و اسطوره ها نه تنها لایه های عمیق تمدنی شکل دهنده به یک آینده خاص را آشکار می کند، بلکه با ردیابی عوامل ناخودآگاه و اسطوره، امکان خلق آینده را فرای مرزهای عقلانی مهیا می سازد. در روش لایه ای علی، آینده پژوه با نگاهی از بالا به پایین و از پایین به بالا، می تواند تحلیل خود را یکپارچه سازد. (عنایت الله، ۲۰۰۴، ۱۱-۱۵) تنها از طریق واکاوی عمیق و زیربنائی لایه های علی است که می توان مطمئن شد راهبردهای بدیل شناخته می شوند.

۳. روش پژوهش

روش این پژوهش ترکیبی از روش وروش داده بنیاد با رویکردی عام است روش تحقیق این پژوهش تحلیل مضمون است و داده های مورد نیاز برای تجزیه و تحلیل در این پژوهش از مطالعه کتابخانه ای و بررسی مقالات، کتاب ها، مصاحبه و اسناد و همچنین برگزاری نشستهای تخصصی استخراج می شوند به این معنا که مضامین داده های مورد نیاز در هر لایه از منابع استخراج می شود و در مرحله بعد این مضامین در سطح بالاتر در قالب مفاهیم انتزاعی سامان می یابند و در نهایت خوشه های مفاهیم مقولات را شکل می دهند و که از تحلیل این مقولات می توان به مفهوم محوری داده ها در هر لایه دست یافت. و در نهایت بارت و برگشت بین لایه ها بتوانیم تبیین مناسبی از علل در هر لایه و همچنین در تعامل لایه ها با یکدیگر از موضوع چرایی کاستی های عدالت در ایران داشته باشیم

- لیتانی یا مساله عینی عدالت اجتماعی در ایران

سطح لیتانی (Litany) که سطحی ترین لایه بوده، معرف دیدگاه رسمی و پذیرفته شده از واقعیت است. در این سطح روندهای کمی و مشکلات (فقر و فاصله طبقاتی) غالباً به صورت مبالغه آمیز و معمولاً در راستای تحقق مقاصد سیاسی توسط رسانه های خبری معرفی می شوند. نگاه گذشته، حال و آینده قدم اول برای درک آینده است. عنایت الله، (۲۰۰۷، ۱۹) اگر مفهوم عدالت اقتصادی را براساس چهار شاخص ضریب جینی نسبت سهم دهک های اول به آخر و همچنین ایجاد فرصتهای اجتماعی اقتصادی برابر برای همه و در نهایت احقاق حقوق اجتماعی اقتصادی افراد جامعه معنا کنیم در آن صورت در سطح لیتانی درباره عدالت اجتماعی در ایران، موارد زیر مشهود است:

۱.۳ فاصله طبقاتی نامتوازن

یکی از شاخص هائی که تا حدی می تواند این نابرابری ها را نشان دهد ضریب جینی و مقایسه دهک های مختلف درآمدی در کشور است.

جدول شماره ۱: ضریب جینی سالهای ۱۳۸۷-۹۷ : کل کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷
0.4093	0.3981	0.3900	0.3851	0.3788	0.3650	0.3659	0.3700	0.4099	0.4111	0.4122

مآخذ: مرکز آمار

مطابق داده‌های مرکز آمار، ضریب جینی در سال ۱۳۹۷ معادل ۰/۴ بوده است که نسبت به دهه قبل افزایش یافته است. (مرکز ملی آمار، ۱۳۹۸) ضریب جینی هر چه به صفر نزدیک‌تر باشد، نشان‌دهنده برابری بیشتر و هر چه به عدد یک نزدیک شود، نشان‌دهنده تشدید نابرابری است. نابرابری اقتصادی که نمودی از توسعه نیافتگی است، مشکلات مختلفی را در ابعاد گوناگون برای جوامع به بار می‌آورد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی این مسئله مورد توجه گسترده‌ای قرار گرفته است به گونه‌ای که اصول ۳، ۲۱، ۲۹، ۳۱ و ۴۳ قانون اساسی مسأله رفع فقر و رفاه اقشار آسیب‌پذیر را به صراحت مورد توجه قرار داده‌اند. البته نابرابری به معنای نابرابری غیرموجه است و گرنه حتی مکاتب غربی هم نابرابری‌ها بی وجه را بر نمی‌تابند. رالز فیلسوف عدالت معتقد است نابرابری‌ها بی‌وجه‌اند، مگر اینکه این انتظار معقول باشد که نابرابری‌ها به نفع همگان بینجامند و به شرط آنکه مقامات و مناصبی که نابرابری‌ها بدان‌ها وابسته‌اند یا از طریق آنها حاصل می‌شوند، در اختیار همه باشند. (رالز، ۱۹۷۱: ۸۲) اما در جامعه ما این نابرابری‌ها نه تنها به نفع همگان نیست؛ بلکه نابرابری‌ها به شکاف درآمدی منجر شده است.

۲.۳ توزیع نامناسب و ناموازن امکانات و فرصت‌ها

گاهی عدالت معطوف به وضعیت نهایی موجود در یک جامعه از حیث توزیع امکانات، امتیازات و موقعیت‌های اجتماعی است. بحث توزیع در حیطه عدالت اصولاً در جایی واقع می‌شود که پای مقایسه میان افراد در میان باشد. یکی از ابزارهای متعارف بررسی توزیع امکانات معیشتی بین گروه‌های مختلف جامعه، بررسی سهم این گروه‌ها از هزینه‌ها یا درآمدها است. (پیغامی، ۱۳۹۵، ۱۶۴) بر اساس گزارش مرکز آمار: ۱۰ میلیون نفر درآمد جامعه بیش از ۱۴ برابر ۱۰ میلیون نفر کم درآمد جامعه هزینه می‌کنند.

جدول شماره ۲: سهم هزینه‌های ناخالص سرانه هر دهک در سال‌های ۱۳۸۷ تا ۹۷ کل کشور

شرح	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
دهک ۱	0/0200	0/0196	0/0218	0/0263	0/0268	0/0271	0/0242	0/0242	0/0237	0/0229	0/0225
دهک ۲	0/0335	0/0336	0/0347	0/0400	0/0402	0/0408	0/0387	0/0385	0/0376	0/0362	0/0356
دهک ۳	0/439	0/0440	0/0445	0/0498	0/0502	0/0508	0/0493	0/0486	0/0477	0/0464	0/0454
دهک ۴	0/0549	0/0544	0/0545	0/0600	0/0606	0/0606	0/0596	0/0583	0/0577	0/0563	0/0551
دهک ۵	0/0663	0/0666	0/0658	0/0708	0/0718	0/0711	0/0704	0/0690	0/0684	0/0676	0/0653

چالش‌ها و راهبردهای تحقق عدالت اجتماعی براساس روش ... (یحیی فوزی و دیگران) ۱۲۵

0/0778	0/0803	0/0809	0/0815	0/0822	0/0836	0/0840	0/0833	0/0791	0/0808	0/0803	دهک ۶
0/0945	0/0967	0/0972	0/0971	0/0983	0/0994	0/0998	0/0992	0/0965	0/0987	0/0979	دهک ۷
0/1190	0/1205	0/1201	0/1192	0/1207	0/1204	0/1210	0/1210	0/1210	0/124	0/1224	دهک ۸
0/1601	0/1603	0/1582	0/1580	0/1585	0/1565	0/1562	0/1578	0/1618	0/1657	0/1645	دهک ۹
0/3249	0/3127	0/3086	0/3056	0/2980	0/2898	0/2894	0/2918	0/3204	0/3128	0/3165	دهک ۱۰

مآخذ: مرکز آمار

بر اساس آمارها در سال ۱۳۹۷، به طور متوسط ۳۲/۵ درصد از هزینه‌های کل در دهک ثروتمند ثبت شده است. این در حالی است که در دهک کم درآمد این رقم به ۲/۲۵ درصد می‌رسد. (مرکز ملی آمار، ۱۳۹۸). آمارهای موجود نشان می‌دهد که بیشترین سپرده بانکی نوعاً در اختیار دهک‌های بالای درآمدی است که نشان دهنده نابرابری توزیع درآمد میان دهک‌ها تلقی می‌شود. برآیند این آمار نشان می‌دهد که عدالت اجتماعی در ایران به شکل مطلوبی پیش نرفته و این نیازمند آسیب شناسی جدی است.

۳.۳ مناسبات اقتصادی و اجتماعی غیرمنصفانه

بیکاری از مسائل عمده اقتصادی و اجتماعی است که به صورت مستقیم بر افراد جامعه اثرگذار است. جوانان بیکار زیر ۳۰ سال در واقع اصلی‌ترین گروهی هستند که به دنبال کار هستند و حل مساله بیکاری در این گروه سنی، به معنای عبور کشور از بحران بیکاری و پیشگیری از برخی آسیب‌های اجتماعی خواهد بود. بررسی نرخ بیکاری جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر نشان می‌دهد که ۸/۱۰ درصد از جمعیت فعال بیکار بوده‌اند. نرخ بیکاری جوانان از ۱۵ تا ۲۹ ساله حاکی از آن است که ۷/۲۳ درصد از جمعیت فعال این گروه بیکار بوده‌اند. نرخ بیکاری در میان تحصیل‌کردگان دانشگاه‌های کشور نیز کم نیست. بررسی نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان آموزش عالی نشان می‌دهد ۶/۱۶ درصد جمعیت فعال فارغ‌التحصیل آموزش عالی بیکار بوده‌اند. هم‌اکنون ۴۰ درصد از بیکاران کشور دانش‌آموخته دانشگاه هستند. (مرکز ملی آمار، ۱۳۹۸) بررسی نتایج طرح آمارگیری نیروی کار حاکی از آن است تعداد قابل توجهی از بیکاران مربوط به گروه سنی ۳۰ سال و بیشتر است.

۴.۳ رعایت حق و انصاف در برخورد با تبعیض و فساد

فساد، تلاش برای کسب ثروت و قدرت از طریق غیر قانونی یا سوء استفاده از قدرت دولتی برای منافع شخصی بوده و یک رفتار ضد اجتماعی است. در همه کشورها رانت و فساد اقتصادی وجود دارد. رانت را می توان دریافتی حاصل از فعالیت های غیر مولد دانست. به تعبیر اسمیت، رانت به شیوه های متفاوت از سود و دستمزد، در ترکیب قیمت کالاها داخل می شود. دستمزدها و سودهای زیاد یا کم سبب افزایش یا کاهش یافتن قیمت می شود، اما رانت سبب قیمت زیاد یا کم نمی شود، بلکه نتیجه آن است (حاجی یوسفی، ۱۳۷۶: ۱۵۲). دلیل افزایش فساد اقتصادی نبودن مکانیزم پاسخ خواهی از مسئولان است. یکی از دلایل فساد اقتصادی در ایران نبود شفافیت است.

۴. تحلیل علل تجربی در تحقق نیافتن عدالت اجتماعی

برای تحلیل علل تجربی به بررسی مطالعات دانشگاهی و پژوهشهای آکادمیک درخصوص این موضوع می پردازیم. در چند دهه اخیر، پژوهشگران علوم سیاسی، جامعه شناسی و غیره در مقالات علمی و رساله های دکتری به بررسی مقوله سازکارهای تحقق عدالت اجتماعی در ایران توجه کرده اند. در بررسی آثار منتشر شده در ایران داگ، نورمگز و پورتال علوم انسانی درباره عدالت اجتماعی در ایران که بیش از ۵۰ اثر است، بر اساس برخی شاخص ها، اهمیت نویسنده، روش مندی و ارتباط نزدیک با موضوع پژوهش های حدود ۲۰ صاحب اثر تحلیل مضمون شد. همچنین با استفاده از مصاحبه و گفتگوی برخی صاحب نظران از گروه های مختلف جامعه شناسی، علوم سیاسی و اقتصاددان ها، به آسیب شناسی این موضوع پرداختیم.

جدول شماره ۴:

کد	نام اثر	نام نویسنده	مشخصات اثر
B1	«ساز و کارهای تحقق عدالت اجتماعی در ایران؛ یک رویکرد آسیب شناسانه»	دکتر مسعود نیلی، دانشیار دانشکده مدیریت و اقتصاد دانشگاه صنعتی شریف	انتشارات علمی دانشگاه صنعتی شریف
A1	بازتولید ساختار رانتی در ایران	نسرین قنواتی، مجید وحید، احمد ساعی و سید علیرضا ازغندی	فصلنامه راهبردی سیاست گذاری عمومی
A2	ظرفیت های معنویت گرایی علوی در تحقق عدالت اجتماعی	احمد واعظی	علمی پژوهشی علوم سیاسی بهار ۱۳۹۸

T1	فقدان اجماع نظری درباره عدالت اجتماعی بین نخبگان	غلام رضا بهروز لک، غلام رضا ضابط پورکاری	فصلنامه علوم سیاسی بهار ۱۳۹۱
T2	بررسی گفتمان عدالت اجتماعی و موانع دست یابی به آن از نظر اساتید جامعه‌شناسی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران"	زینب اختری و ابوالفضل ذوالفقاری	"اسلام و مطالعات اجتماعی" تابستان ۱۳۹۶
A3	فقر و ساختار قدرت در ایران"	حسین راغفر عضو هیئت علمی دانشگاه الزهرا	پورتال جامع علوم انسانی
B2	عدالت اجتماعی، آزادی و توسعه در ایران	فرشاد مومنی عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی	انتشارات نقش و نگار
B3	سقف شیشه‌ای عدالت اجتماعی (جامعه‌شناسی نابرابریهای اجتماعی)	هدایت خسروی	انتشارات خسروی
B4	اقتصاد و عدالت اجتماعی	مسعود نیلی، محمد طیبیان، موسی غنی نژاد	نشر نی
A4	اخلاق و عدالت	موسی غنی نژاد	پورتال جامع علوم انسانی
A5	عدالت اجتماعی و اقتصاد بازار	محمد طیبیان	پورتال جامع علوم انسانی
A6	دولت و عدالت اجتماعی	غلامعلی فرجادی	پورتال جامع علوم انسانی
A7	آزادی اقتصادی و عدالت اجتماعی	مسعود نیلی	پورتال جامع علوم انسانی
S1	مصاحبه تابستان ۹۹	سعید لیلانز	استاد گروه اقتصاد دانشگاه شهید بهشتی
S2	مصاحبه تابستان ۹۹	مصباحی مقدم	استاد دانشگاه دانشگاه امام صادق(ع)
S3	مصاحبه تابستان ۹۹	احمد توکلی	استاد اقتصاد دانشگاه شهید بهشتی
S4	مصاحبه تابستان ۹۹	احمد واعظی	استاد دانشگاه قم

این منابع بر اساس رویکرد نظری پژوهش در سه حوزه عوامل تجربی شامل کارگزاری، ساختاری و همچنین عوامل گفتمانی و اسطوره‌ای استخراج شده و لذا منابع با این رویکرد مطالعه شده است.

۵. سطح جهان بینی و گفتمان

سطح سوم نمایانگر جهان بینی و گفتمان است. در این سطح فرض های استدلالی که بر بستر جهان بینی ها قرار داشته، واکاویده می شوند. در این سطح به ساختار، گفتمان و جهان بینی که به نوبه خود پشتیبانی کننده و مشروعیت بخش به ساختار است می پردازد. وظیفه اصلی پژوهشگر یافتن ساختارهای عمیق تر اجتماعی، زبانی، و فرهنگی است که مستقل از عامل هستند (یعنی به این بستگی ندارند که فعالان اصلی چه کسانی باشند). در این سطح تشخیص فرضیات عمیق تر پشت موضوع و نیز تلاش در جهت باز تعریف مساله بسیار مهم و حیاتی است.

۱.۵ عدالت اجتماعی در بستر مناسب گفتمانی

آنچه در ادامه می آید، پژوهشی با عنوان "بررسی گفتمان عدالت اجتماعی و موانع دستیابی به آن از نظر اساتید جامعه شناسی دانشگاه های دولتی شهر تهران" به قلم زینب اختری و ابوالفضل ذوالفقاری که "اسلام و مطالعات اجتماعی" تابستان ۱۳۹۶ منتشر کرده است. دیدگاه های لیبرالیستی، نئولیبرالیستی، سوسیالیستی، جان راولزی، جامعه گرایان و اسلامی از گفتمان های مطرح درباره عدالت اجتماعی هستند. چگونگی برقراری عدالت اجتماعی در هر یک از این گفتمان ها متفاوت است. در جامعه ما عدالت اجتماعی به لحاظ مفهومی در میان اندیشمندان و متفکران جامعه دارای معانی متفاوتی است. در این پژوهش، گفتمان های عدالت اجتماعی از منظر اساتید جامعه شناسی دانشگاه های دولتی شهر تهران؛ یعنی دانشکده های علوم اجتماعی دانشگاه های تهران، علامه طباطبایی، شاهد، تربیت مدرس، بهشتی، الزهراء و خوارزمی بررسی شده است. اساتید جامعه شناسی، معتقدند برای برقراری عدالت اجتماعی و رسیدن به یک نظریه جامع، نیازمند الگویی متناسب با فرهنگ و بستر اجتماعی جامعه خود هستیم. از اساتید پرسیده شد که، چرا بعد از گذشت چند دهه از انقلاب اسلامی، هنوز یک رویکرد جامع و مناسب درباره مساله عدالت اجتماعی اتخاذ نشده است؟ درباره چرایی این مساله نظرات مختلفی مطرح شد. پاسخ ها در سه دسته علل «خارجی»، «داخلی» و «خود مفهوم» طبقه بندی شدند. در عوامل خارجی بر نقش موثر جنگ و تحریم ها و در زمینه خود مفهوم؛ انتزاعی بودن مفهوم عدالت اجتماعی

و در بعد داخلی، بر نقش عوامل اقتصادی، نفوذ دشمن، عوامل تاریخی-فرهنگی و کشاکش میان مبانی غربی و اسلامی تاکید شده است. در مجموع اساتید جامعه‌شناسی اساتید دانشگاه‌های تهران معتقد بودند که مقولات مربوط به عدالت اجتماعی می‌بایست در بستر اجتماعی و فرهنگی غالب در هر جامعه‌ای، صورت تحقق پیدا کند.

۲.۵ فقدان اجماع نظری درباره عدالت اجتماعی

آنچه در ادامه می‌آید، پژوهشی با عنوان "چالش‌های نظری عدالت اجتماعی در دولت‌های جمهوری اسلامی ایران" به قلم غلام رضا بهروز لک، غلام رضا ضابط پورکاری که در فصلنامه علوم سیاسی در بهار ۱۳۹۱ منتشر شده است. در این پژوهش آمده که تحقق عدالت اجتماعی در طی چند دهه گذشته با چالش‌های نظری و عملی فراوانی روبه‌رو شده است و با این پرسش شروع شده که چالش‌های مهم نظری در باب عدالت اجتماعی در گفتمان‌های حاکم بر دولت‌های جمهوری اسلامی ایران چیست؟ نویسندگان پژوهش مورد بررسی معتقدند که عدم تعمیق مفهوم عدالت اجتماعی، فقدان اجماع نظری درباره مفهوم عدالت اجتماعی بین دولت مردان، و بی‌قراری، گسست و عدم تداوم عدالت اجتماعی در گفتمان‌های جمهوری اسلامی، از چالش‌های مهم در این بحث به شمار می‌آید. چالش‌های مذکور با توجه به نبودن معنایی واحد برای آن و نیز ارائه تفاسیر متفاوت از سوی دولت‌ها بنابر سلیقه‌ها و علایق فردی و گروهی رخ داده است. بررسی گفتمان‌های جمهوری اسلامی ایران در دولت‌ها حاکی از گسست بین گفتمان‌ها و عدم تداوم گفتمان‌های پیشین خود بوده است، به طوری که هر یک از گفتمان‌ها برای تکمیل نقایص همدیگر و به صورت مقطعی تربیت شده‌اند، چون صرفاً به یک بعد از ابعاد عدالت اجتماعی پرداختند و دیگر ابعاد آن را هم در سطح نظریه‌پردازی و هم در سطح عمل نادیده گرفتند. این پژوهش تاکید می‌کند که گفتمان عدالت اجتماعی باید به صورت همه‌جانبه و فراگیر به عنوان یک مسئله اصلی و به طور دالم مطرح باشد.

۳.۵ نبود نظریه جامع عدالت

مصاحبه پیش رو از دکتر احمد واعظی که می‌توان گفت به‌لحاظ نظری بیش از بسیاری دیگر در حوزه عدالت کاوش کرده است. وی درباره بحث گفتمانی عدالت معتقد است: متأسفانه در جامعه ما علوم انسانی و علوم مربوط به عرصه زندگی و اجتماع، لاغر و نحیف است. مشکل ما این است که نفهمیدیم جریان رشد علمی در جهان تابع حل مساله است و اگر علوم انسانی در غرب رشد کرده به خاطر این است که می‌خواستند مسائل بومی خود را حل کنند. ما در حاشیه علوم انسانی غرب حرکت می‌کنیم. مشکل ما در علوم انسانی این است که به مسائل بومی نمی‌پردازیم. پاسخ به این که چرا در علوم انسانی فربه نیستیم چند ضلعی و چند وجهی است و یک ضلعش به این برمی‌گردد که مدیران ما در بدنه کارشناسی، برنامه ریزی و مدیریت به «علم» احساس نیاز نمی‌کنند. در جامعه ما «شبه علم» بر مدیریت جامعه حاکم است. «شبه علم» یعنی مدیران، نمایندگان مجلس، قانون‌گذاران و بخش‌های مختلف حاکمیتی ما بیشتر به تجربه و شناخت‌های فردی و محیطی خود متکی هستند و بیشتر روی شهود و تجربه فردی تصمیم می‌گیرند. زمانی که به تلاش‌های منسجم علمی متکی نیستند در جامعه علمی هم رغبت ایجاد نمی‌شود که به این سمت و سو برود؛ یعنی نه به شکل خاص پشتیبانی می‌شوند و نه پیوند می‌خورند. باید «مدیریت دانش» اتفاق بیفتد. «مدیریت دانش» یعنی باید ریل‌گذاری کنید تا تلاش‌های علمی به سمت اموری برود که می‌خواهید مشکلات حل شود و جامعه پیشرفت کند.

۴.۵ تنازع و تعارض گفتمانی

آنچه به سرعت در ذهن جامعه مذهبی ایران به عنوان بهترین جایگزین رژیم سلطنتی پهلوی مطرح شد، حکومت اسلامی و اسلام سیاسی بود. انتقاد از غرب زدگی و روشنفکران غرب زده که بارها در کلام امام تکرار می‌شد؛ نشان از تلاش گفتمان اسلام سیاسی فقهاتی بر غیریت سازی با غرب داشت. در نظر امام رهایی از غرب زدگی پیش شرط نجات کشور و استقلال ملی تلقی می‌شد. (حسینی زاده، ۱۳۸۶، ۳۱۸) اسلام سیاسی به آن دسته از جریان‌های اسلامی گفته می‌شود که اسلام را دینی، سیاسی می‌داند؛ و به ضرورت تأسیس حکومت اسلامی باور دارند. (فوزی، ۱۳۸۸، ۶۲) گسترش سرخوردگی از شوروی، آمریکا، و ایدئولوژی‌های سکولار شرقی و غربی، راه را برای پیدایش و گسترش ایدئولوژی‌های بدیل بومی هموار کرد.

با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ برتری بلامنازع اسلام سیاسی فقاهتی و نفوذ گسترده آن به طور کامل مشخص شده بود. در این شرایط گفتمان‌های مخالف مثل مارکسیست‌ها، لیبرال‌ها به رهبری بازرگان و بعداً به سرکردگی بنی صدر آخرین توان خود را برای مطرود سازی این گفتمان به کار می‌گرفتند. فرایند طرد و مقاومت تا اوایل دهه ۶۰ ادامه پیدا کرد، جامعه ایران را تا مرز فروپاشی پیش برد ولی سرانجام اسلام فقاهتی با پیروزی بر رقیبان سامان دهی جامعه را در اختیار گرفت. (حسینی زاده، ۱۳۸۶، ۲۹۶ - ۳۲۳) این گفتمان بر دشمنی با آمریکا و اسرائیل به عنوان مهم‌ترین نمادهای کفر و ظلم اصرار می‌ورزید. گفتمان‌های اسلام سیاسی لیبرال، گفتمان ملی سکولار، جبهه ملی و گفتمان مارکسیسم در مقابل گفتمان اسلام سیاسی فقاهتی به حاشیه رانده شدند. اما پس از پیروزی انقلاب با فروپاشی غیریت‌سازی‌های برونی، غیریت‌سازی‌های درونی شروع شد. گفتمان اسلام سیاسی رادیکال ۱۳۶۰-۱۳۶۸، گفتمان اسلام سیاسی محافظه‌کار: ۱۳۶۸-۱۳۷۶، گفتمان اصلاح طلبی ۱۳۷۶-۱۳۸۴. با پیروزی اصلاح‌طلبان، دوگانگی ساخت قدرت در ایران برجسته گردید. پیدایش پی در پی خرده گفتمان‌های متنوع نشان از تعارض درونی نشانه‌ها و ابهامی است که در حوزه معانی گفتمان اسلام سیاسی وجود دارد. این تعارض‌ها و خصومت‌های درونی انسجام درونی گفتمان اصلی انقلاب اسلامی را سست می‌کند.

درواقع هرچند نوع گفتمان سیاسی و ترکیب نیروهای دولت و اراده و توانائی‌های مدیریتی آنها تغییر کرده است اما توانائی‌ها و اراده مدیریتی قوی به منظور هماهنگی بین بخش‌های مختلف ساختار سیاسی داخلی و تاثیر گذاری فعال بر عرصه برنامه ریزی، قانون گذاری و ایجاد هماهنگی بین ساختارهای داخلی و تاثیر گذاری برای اصلاح ساختارها از یکسو و تعامل هوشمندانه و فعال بین المللی در عرصه خارجی به منظور تاثیر گذاری بر کاهش دادن موانع از سوی دیگر شکل نگرفته است و این فرایند در عمل سیاسی در ایران کم رنگ است. (فوزی، ۱۳۹۵). اسلام سیاسی برای تثبیت گفتمانی و طرد معانی رقیب باید به شفافیت معانی دست یابد.

۵.۵. بلا تکلیفی نخبگان در سطح گفتمان

علاوه بر پیدایش پی در پی خرده گفتمان‌های متنوع در دولت‌ها این تعارض نشانه‌ها در میان نخبگان فکری هم مشهود است که نشان از تعارض درونی نشانه‌ها و ابهامی است که

در حوزه معانی گفتمان اسلام سیاسی وجود دارد. برخی نخبگان فکری کشور همچنان در مسیر گفتمان غرب و اسلام در نوسان هستند. و این یکی از دلایلی است تحقق عدالت اجتماعی را با مشکل مواجه کرده است. جامعه ای که تکلیف خود را با عدالت اجتماعی مشخص نکرده باشد دچار هرج و مرج فکری خواهد شد و در این شرایط هرج و مرج فکری بستر لازم برای رشد علم، عقل و اخلاق فراهم نخواهد شد. حضرت آیت الله خامنه‌ای در همین زمینه فرمودند: عده‌ای گمان می‌کنند که خاستگاه مفاهیمی نظیر آزادی و عدالت اجتماعی غرب است اما غرب تنها سه چهار قرن است که با این مفاهیم آشنا شده، در حالی که اسلام، ۱۴۰۰ سال قبل این مفاهیم را به بشریت هدیه کرده و بر خلاف رفتار ناصادقانه غربی‌ها، در صدر اسلام و هر جا امکان پذیر بوده آنها را محقق کرده است. (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۹) برای رهایی از بلا تکلیفی نخبگان باید به اصل گفتمان انقلاب اسلامی برگردیم. گفتمان انقلاب اسلامی ایران با دال مرکزی اسلام شیعی، توانسته در رویارویی گفتمانی، دیگر برداشت‌های غیر واقعی از اسلام را عقب بزند و به عنوان یک الگوی مناسب گفتمان اسلامگرا، گفتمان لیبرال دموکراسی را به "غیر" هویت بخش خود تبدیل کند و با توجه به مبانی غنی اسلام شیعی و فرهنگ ایرانی ظرفیت این را دارد که با پیروی از الزاماتی، بتواند نظام معنایی خود را جهانی کند. امروزه ترس تمدن غربی از ایران همین ظرفیت است.

۶. سطح اسطوره‌ها و استعاره‌ها

سطح چهارم نشانگر اسطوره‌ها و استعاره‌هاست. این سطح در واقع معرف ابعاد انگیزشی ناخودآگاه موضوع است. این سطح به تحلیل اسطوره‌ها و استعاره‌ها مربوط می‌شود. این سطح متشکل از روایت‌های عمیق، مجموعه کهن الگوها، ابعاد ناخودآگاه و اغلب انگیزشی مساله است (مثلاً نگرش هویتی به عدالت و دین به جای الگوی غرب). لایه چهارم ناظر بر فهم نشانه‌ها و استعاره‌هایی است که به شیوه‌ای ناخودآگاه، به شکل گیری جهان بینی و گفتمان مسلطی که بوجود آورنده علت‌های اجتماعی و مسأله عینی شده است، کمک می‌کنند. در این لایه عمیق‌ترین روایت‌ها، طرحواره‌ها و تصاویر ذهنی شکل دهنده به آینده مورد کنکاش قرار می‌گیرند (عنایت الله، ۲۰۰۴، ۱۱ تا ۱۵)

۱.۶ ظرفیت‌های معنویت‌گرایی علوی در تحقق عدالت اجتماعی

آنچه در ادامه می‌آید، پژوهشی با عنوان "ظرفیت‌های معنویت‌گرایی علوی در تحقق عدالت اجتماعی" به قلم احمد واعظی که در علمی پژوهشی علوم سیاسی بهار ۹۸ منتشر شده است. هدف پژوهش مورد بررسی، کشف ظرفیت‌های موجود در نسبت میان معنویت و عدالت اجتماعی است. پژوهش با روش تحلیلی به دنبال این چالش است که کدام قرائت از معنویت‌گرایی و به دلیل دارا بودن چه عناصر و ویژگی‌هایی می‌تواند به بسط عدالت اجتماعی مطلوب اسلامی یاری رساند. بر اساس این میان عدالت و معنویت، رابطه‌ی طرفینی حاکم است. نتایج نشان داده، تعاریف ارائه شده از عدالت، در دو سطح تعاریف صوری و تعاریف محتوایی قابل تفکیک هستند. تعاریف صوری به درون مایه و محتوای حقوقی و معیارهای برابری و نابرابری افراد و مصادیق و شاخص‌های تبعیض و جانبداری ورود نمی‌کنند و معمولاً به آسانی مورد پذیرش افراد و صاحب‌نظران قرار می‌گیرند. در حالی که آن‌چه محل اختلاف و تنازع فکری میان عدالت‌پژوهان است، به سطح جوهری و محتوایی عدالت مربوط می‌شود. همچنین منظومه معنویت‌گرایی علوی به دلیل برخورداری از سه عنصر: تاکید بر حرمت و حقوق انسانی، آخرت‌گرایی غیر انزواگرایانه و توحید جامعه‌گرا، تسهیل‌گر عدالت‌پذیری و عدالت‌خواهی شده و زمینه‌ی تحقق عدالت اجتماعی را فراهم می‌سازد.

۲.۶ تعارضات قدرت‌طلبانه در بروز فضای ناعدالتی

مصاحبه بعدی که تحلیل مضمون شد، گفتگو درباره عدالت اجتماعی با احمد توکلی استاد اقتصاد دانشگاه شهید بهشتی است. این عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام که چند سالی است در راستای مبارزه با فساد و نابرابری اقدام به تأسیس سازمانی مردم‌نهاد با نام «دیده‌بان شفافیت و عدالت» کرده معتقد است: نقش تعارضات قدرت‌طلبانه در بروز فضای ناعدالتی فعلی هم موثر است. تعارضات قدرت‌طلبانه که موجب تقویت صف‌بندی‌های سیاسی و جناحی شد، در بروز ناعدالتی‌های فعلی نقش مؤثری داشت. حرف اصلی دکتر توکلی درباره کارگزاران و مسئولین است. او می‌گوید رفتار مسئولان بعد از انقلاب به مرور تغییر پیدا کرد و این تغییر و تحولات، آرام آرام شرایط را طوری رقم زد که ما مسئولان از مردم فاصله بگیریم. مسئولانی که تا قبل از این، تمام کارهای شخصی‌شان را خودشان انجام می‌دادند، شرایط به گونه‌ای برای‌شان تغییر کرده بود که حتی در سفرهای تفریحی نیز

کوچک‌ترین فعالیتی نمی‌کردند و تمام کارها را به محافظان محول می‌کردند. وی می‌گوید با فاصله گرفتن از سال‌های ابتدایی انقلاب «تواصی به حق و تواصی به صبر» میان مسئولان کم‌رنگ شد. وی درباره راهکار سلامت نظام معتقد است: سالم‌شدن و سالم‌ماندن نظام وابسته به حضور و بروز و ظهور رسانه‌های آزاد است. فساد در جامعه ما سیستمی شده است و به همین دلیل باید مقابله با این معضل هم سیستمی شود. توکلی می‌گوید: اساساً در مبارزه با فساد، ترس و یأس وجود دارد. به همین واسطه اگر بتوانیم ترس و یأس را در این مسیر کاهش دهیم، می‌توانیم مسیر را برای حضور دیگر گروه‌ها و افرادی که خواستار مبارزه با فساد و مفسد هستند، باز کنیم.

۳.۶ نگاه علوی و مهدوی به عدالت اجتماعی

در لایه اسطوره و استعاره باید به نگاه علوی و مهدوی به عدالت اجتماعی هم توجه کنیم. در مطالعه و تحلیل محتویات نهج‌البلاغه (خطبه‌ها، اوامر، نامه‌ها، حکم‌ها و مواعظه‌ها) درمی‌یابیم که عدالت اجتماعی در نظر حضرت علی (ع) به صورت یک نظریه همه‌سویه اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مورد توجه است. حضرت علی (ع) در تحقق بخشیدن به عدالت نگاهی جامعی دارد، از یک سو تأکید بر این می‌ورزد که اگر اصلاحات برای تأمین عدالت اجتماعی از درون و اعماق دل انسان پدیدار نشود، اصلاحات ساختاری فایده‌ای نخواهد داشت. اما از سوی دیگر نباید غفلت کرد که هماهنگ با اصلاح درون، توجه به واقعیات جامعه و محیط زندگی و مبارزه با هر گونه عواملی که تعادل اجتماعی را به هم می‌زند، نیز با همان اولویت و اهمیت باید لحاظ شود.

در چند دهه اخیر، پژوهشگران علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و غیره در مقالات علمی و رساله‌های دکتری به بررسی مقوله سازکارهای تحقق عدالت اجتماعی در ایران توجه کرده‌اند. خلاصه نتایج بدست آمده در جدول ارائه می‌شود.

جدول شماره ۵:

کد اثر	مضامین استخراج شده از اثر	مضامین فراگیر	حوزه بحث
B1	<p>برای توسعه و پیشرفت سه الگوی کاملاً متفاوت از یکدیگر قابل تصور است: ۱. الگوی پیشرفت دولت محور و یا به عبارت دیگر پروژه محور ۲. الگوی پیشرفت انحصاری (غیر رقابتی) ۳- الگوی پیشرفت بازار محور. مسعود نیلی معتقد است مادامی که بین دو الگوی دولت محور و انحصاری در نوسان باشیم، نمی توان به تحقق عدالت اجتماعی به عنوان یک هدف والا امید داشت.</p>	الگوی دولت محور و انحصاری	بیان موانع ساختاری
	<p>- اگر نابرابری درآمد ناشی از نابرابری فرصت‌ها باشد، استعدادها را در جهت رانت جویی به حرکت در می آورد.</p>	نابرابری فرصت‌ها و ایجاد رانت	بیان موانع ساختاری
	<p>- هر چند جایگاه عدالت اجتماعی در گفتمان انقلاب اسلامی مورد بحث قرار می گیرد و نشان داده می شود اما با وجود تأکید بسیار، این واژه هنوز فاقد تعریفی دقیق است.</p>	ابهام مفهوم عدالت در گفتمان انقلاب	بیان موانع گفتمانی
A1	<p>- ساخت رانتی در جوامع توسعه نیافته یا در حال توسعه وابسته به درآمدهای نفتی، به طور مستمر، در حال تکثیر خود است. مجموعه‌ای از ناکارآمدی‌های نهادی مانعی بر سر راه حکومت‌های محلی در ایران قرار گرفته که یکی از آن‌ها ساختار رانتی حاکم بر کشور است. در سازمان انتخابات در ایران رانت از طریق برخی سازوکارهای سیاسی و اقتصادی بازتولید و بازتوزیع می شود.</p>	ساختار رانتی حاکم بر کشور و بازتولید آن در سیاست و اقتصاد	بیان موانع ساختاری
	<p>- ساخت سیاسی و توازن میان نیروهای سیاسی هم در این زمینه حائز اهمیت فراوانی است. یکی از بهترین راهکارها برای تبدیل رانت غیر مولد به مولد برقراری نظام شفاف و فراهم ساختن امکان گفتگوی آزاد درباره مسائل است و یکی از بهترین شیوه‌های گفتگوی آزادانه حمایت از توسعه رسانه‌های محلی است تا به متابه گروه‌های فشار، رانت جویان را ناچار کنند رانت موجود را در مسیری هم‌راست‌تر با خیر عمومی و اجتماعی به کار گیرند.</p>	برقراری نظام شفاف و فراهم ساختن امکان گفتگوی آزاد و توسعه رسانه‌های محلی	بیان موانع ساختاری
A3	<p>- فقر یک محصول طبیعی نیست، بلکه نتیجه روابط و مناسبات انسانی است. راغفر معتقد است فقر و بی عدالتی محصول ساختار سیاسی و اقتصادی است.</p>	فقر محصول ساختار	بیان موانع ساختاری

بیان موانع ساختاری	افزایش مشارکت مردم	- برای رفع فقر و نزدیکی به رویکرد عدالت اجتماعی اصلاح ساختار سیاسی را پیشنهاد می دهد. از جمله اصلاحات ساختاری افزایش مشارکت مردم در روند تصمیم گیری است. تا زمانی که مردم به حقوق خود آشنا نباشند، طلب کننده آن نیز نخواهند بود.	
بیان موانع ساختاری	ساخت جغرافیایی، سیاسی و اقتصادی ایران نقش نیروی محرکه بازتولید نابرابری ها	- اگر درک درستی از عدالت و برابری نداشته باشیم همواره پایداری ما تهدید خواهد شد. برای از بین بردن نابرابری و ناعدالتی هم باید ریشه های آن را پیدا کرد و از بین برد. هم ساخت جغرافیایی ایران و هم ساخت سیاسی و اقتصادی آن در طول تاریخ نقش نیروی محرکه بازتولید نابرابری های ناموجه را داشته است. ساخت سیاسی قائم به شخص از گرفتاری ها و معضلات همیشگی تاریخ بشر بوده است. باید نهادهای بهره کش فساد و ربا و رانت، از بین برود.	B2
بیان موانع ساختاری	اصلاحات ساختاری در حوزه سیاست، اجتماع و اقتصاد	- علت اساسی و ریشه نابرابری ها را باید در سطح درونی و بیرونی جوامع جستجو کرد. راه های تحقق عدالت اجتماعی و مقابله با نابرابری ها از دیدگاه سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بیان شده است که عبارت اند از: دیدگاه سیاسی: وجود احزاب سیاسی، تأمین حقوق شهروندی و ... دیدگاه اجتماعی: برنامه ریزی های محلی و سیستماتیک، کاهش میزان بیکاری ها، افزایش پوشش بیمه ای برای مردم، کاهش جمعیت زیر خط فقر و فقرزادگی، پیشگیری از وجود رانت خواری و قاچاق کالا و خدمات و ... دیدگاه اقتصادی: توسعه بخش های غیردولتی، خصوصی و تعاونی ها، کاهش نرخ تورم و افزایش قدرت خرید دهک های پایین جامعه، کاهش تقدینگی و هدفمند نمودن پارانه ها، اخذ مالیات و کنترل کارکردهای نظام مالیاتی متناسب با زندگی و درآمد طبقات اجتماعی و مشاغل جامعه، تثبیت روابط خارجی و تعامل با نهادهای اقتصاد جهانی در راستای توسعه منافع ملی	B3
بیان موانع ساختاری	دوگانه سازی میان اقتصادی دستوری و اقتصاد آزاد	- رویکردهای مردم گرایانه یک مفهوم را بدیهی تلقی کرده اند و آن تعارض بین کارکردهای اقتصاد آزاد و عدالت اجتماعی است. تصور آن بوده است که تحقق عدالت، ممانعت جدی دولت ها از کارکرد اقتصاد آزاد و اعمال دخالت های گسترده در بازارهای محصول، کار و سرمایه است.	B4
بیان موانع ساختاری	رقابتی شدن جوامع برای تولید ثروت	- مسئولیت فردی ناشی از آزادی انتخاب، یکی از علت های اساسی کارآمدی نظام های اقتصادی مبتنی بر بازار رقابتی است. جوامع بزرگ و گسترده ی متمدن، اساساً ساختاری به جز روابط مبادله ای شبکه ای و فراگیر نمی توانند داشته	A4

		باشند. رقابت مهمترین عامل کارایی، تخصیص بهینه‌ی منابع و در نتیجه افزایش ثروت و رفاه ایجاد شده در جوامع مدرن صنعتی است. کارایی شرط لازم برای بهبود وضعیت کم‌درآمدها است. افزایش ثروت در جامعه به نفع همه است. رشد اقتصادی مداوم خواه‌ناخواه طبقه‌ی متوسط مصرف‌کننده بالنده‌ای را به وجود می‌آورد و مقصد تولید انبوه ناگزیر توده‌های انبوه مردم است.	
بیان موانع ساختاری	تاکید بر نقش «ساختار اصلی» به عنوان شرط لازم برای تحقق جامعه منصفانه	- هر نوع امتیاز خاص و ویژه که در قرارداد اجتماعی منعکس شود، غیر منصفانه است. برابری باید مبنای قرارداد اجتماعی باشد. راه حل افزایش کیفیت تولید در کشورمان توصیه به مدیران نیست؛ بلکه راه حل مشکل بازنگری در سازمان اقتصادی به گونه‌ای است که انحصار وجود نداشته باشد. تاریخ اقتصاد کشور ما مصادق اقتصاد رانتی است. در ایران اقتصاد آزاد و بازار رقابتی وجود نداشته است.	A5
بیان موانع ساختاری	تأمین آزادی‌های اساسی	- سیاست‌های منجر به عدالت اقتصادی-اجتماعی: تأمین حقوق مالکیت به طور روشن و مشخص، تأمین آزادی‌های اساسی، فراهم ساختن فرصت‌های برابر، مقابله با تبعیض‌های اجتماعی، پاسخگویی.	A6
بیان موانع ساختاری	فراهم ساختن فرصت‌های برابر	سوظیفه‌ی دولت برابر ساختن درآمدهای اقشار مختلف جامعه نیست، بلکه وظیفه دولت عرضه فرصت‌های برابر به کلیه آحاد اجتماعی است.	
بیان موانع ساختاری	رشد اقتصادی برای تحقق عدالت اجتماعی	- بدون رشد اقتصادی امکان تحقق عدالت اجتماعی وجود ندارد.	
بیان موانع ساختاری	رابطه‌ی رشد اقتصادی و فقر	- افزایش رشد اقتصادی کاهش فقر را به دنبال داشته است. این ادعا که لازم است بین رشد اقتصادی و فقر (عدالت) یکی را انتخاب کنیم، نه به لحاظ نظری قابل دفاع است و نه تجربی. در مراحل اولیه توسعه ممکن است شاهد بدتر شدن توزیع درآمد در عین بهبود فقر باشیم. اما این فرایند پس از رسیدن به مقدار حداکثر، دگرگون می‌شود و بهبود فقر و توزیع درآمد به طور توأمان اتفاق می‌افتد. با افزایش سطح درآمد، دولت می‌تواند با اخذ مالیات، بدون آنکه مسیر رشد را کند سازد، به بهبود توزیع درآمد نیز کمک کند.	A7
بیان موانع کارگزاری	عدالت دغدغه نخست دولت‌ها نبوده است	- کسانی در مسند امور اقتصادی کشور قرار داشتند که عدالت دغدغه اولشان نبوده است. در تمام این مدت به استثنای یک دوره (دوران دفاع مقدس) تحصیل کردگان تفکر نئوکلاسیک بر سر کار بودند که تفکرشان این بود که ما می‌باید به رشد و توسعه اقتصادی دست پیدا کنیم و بعد	S2

		تازه به عدالت فکر کنیم.	
بیان موانع گفتمانی	موضوع نظریه پردازی برای عدالت به معنای خاص آن کمتر اتفاق افتاده است	- مباحث نظری زیادی در مورد عدالت صورت گرفته اما موضوع نظریه پردازی برای عدالت به معنای خاص آن کمتر اتفاق افتاده است. در مباحث اقتصاد اسلامی، نظریه پرداز کم داریم. نظریه پردازها باید شخصیت‌های علمی با جایگاه بسیار ممتاز و رفیع باشند: مثل شهید صدر.	
بیان موانع ساختاری	معضلی به نام رانت نفت	- تا رانت نفت هست، کسی به دنبال نظریه عدالت نمی‌گردد. توزیع منابع از مرکز صورت می‌گیرد و تا به سیستان و بلوچستان برسد چیزی از آن باقی نمی‌ماند. درآمد هنگفت نفت و نداشتن برنامه درست برای بهره‌برداری درست از این درآمد "تورمی" را می‌آفریند که کارکرد آن له کردن فقرا و محرومین است. وفور منابع باعث غیرعقلانی شدن تصمیمات می‌شود. بخش مهمی از بی‌عدالتی در ایران، ناشی از حاکمیت رانت بر اقتصاد است.	S1
بیان موانع ساختاری و کارگزاری	حاکمیت دوگانه	- یکی از بزرگ‌ترین مشکلات کشور نبود انسجام درون اجزای حاکمیت است هر ۷ یا ۸ سال، در ایران یک تلاطم شدید اتفاق می‌افتد که همه دستاوردهای آن ۸ سال را باطل می‌کند و ما بار دیگر به ابتدای خط باز می‌گردیم. باید ستاد فرماندهی مشابه ستاد ملی مقابله با کرونا برای مدیریت کشور نهاده شود تا نهادهای اقتصادی موازی، دستورالعمل‌های متفاوت صادر نکنند.	
بیان موانع گفتمانی	اهمیت گفتمان رالزی و اسلامی	- گفتمان‌های راولزی و اسلامی از اهمیت بیشتری برخوردارند. اینکه گفتمان عدالت اجتماعی اسلامی در کنار گفتمان عدالت راولزی آمده به دلیل برخی شباهت‌ها میان این دو گفتمان است؛ گرچه در مبانی و محتوای مقولات مربوط به عدالت اجتماعی با هم تضادهایی نیز دارند.	
بیان موانع گفتمانی	نظریه جامع، نیازمند الگویی متناسب با فرهنگ و بستر اجتماعی جامعه خود	- برای برقراری عدالت اجتماعی و رسیدن به یک نظریه جامع، نیازمند الگویی متناسب با فرهنگ و بستر اجتماعی جامعه خود هستیم. در عوامل خارجی بر نقش موثر جنگ و تحریم‌ها و در زمینه خود مفهوم؛ انتزاعی بودن مفهوم عدالت اجتماعی و در بعد داخلی، بر نقش عوامل اقتصادی، نفوذ دشمن، عوامل تاریخی- فرهنگی و کشاکش میان مبانی غربی و اسلامی تاکید شده است.	T2

<p>بیان موانع گفتمانی</p>	<p>نبود تداوم گفتمانی درباره عدالت اجتماعی</p>	<p>- عدم تعمیق مفهوم عدالت اجتماعی، فقدان اجماع نظری درباره مفهوم عدالت اجتماعی بین دولت مردان، و بی قراری، گسست و عدم تداوم عدالت اجتماعی در گفتمان‌های جمهوری اسلامی، از چالش‌های مهم در این بحث به شمار می‌آید. گفتمان عدالت اجتماعی باید به صورت همه جانبه و فراگیر به عنوان یک مسئله اصلی و به طور دائم مطرح باشد.</p>	<p>T1</p>
<p>بیان موانع گفتمانی و کارگزاری</p>	<p>فقدان نظریه جامع درباره عدالت حاکمیت شبه علم بر مدیریت جامعه</p>	<p>- در جامعه ما علوم انسانی و علوم مربوط به عرصه زندگی و اجتماع، لاغر و نحیف است. مشکل ما این است که نفهمیدیم جریان رشد علمی در جهان تابع حل مساله است. مشکل ما این است که به مسائل بومی نمی‌پردازیم. مدیران ما در بدنه کارشناسی، برنامه ریزی و مدیریت به «علم» احساس نیاز نمی‌کنند. در جامعه ما «شبه علم» بر مدیریت جامعه حاکم است. مدیران، نمایندگان مجلس، قانون گذاران و بخش‌های مختلف حاکمیتی ما بیشتر به تجربه و شناخت‌های فردی و محیطی خود متکی هستند.</p>	<p>S4</p>
<p>بیان موانع گفتمانی</p>	<p>ظرفیت‌های معنویت‌گرایی علوی در تحقق عدالت اجتماعی</p>	<p>- منظومه معنویت‌گرایی علوی به دلیل برخوردار بودن از سه عنصر: تاکید بر حرمت و حقوق انسانی، آخرت‌گرایی غیر انزواگرایانه و توحید جامعه‌گرا، تسهیل‌گر عدالت‌پذیری و عدالت‌خواهی شده و زمینه‌ی تحقق عدالت اجتماعی را فراهم می‌سازد.</p>	<p>A2</p>
<p>بیان موانع ساختاری</p>	<p>تعارضات قدرت طلبانه در بروز فضای ناعدالتی</p>	<p>- نقش تعارضات قدرت طلبانه در بروز فضای ناعدالتی فعلی هم موثر است. تعارضات قدرت طلبانه که موجب تقویت صف‌بندی‌های سیاسی و جناحی شد، در بروز ناعدالتی‌های فعلی نقش مؤثری داشت.</p>	
<p>بیان موانع کارگزاری</p>	<p>تواصی به حق و تواصی به صبر</p>	<p>رفتار مسئولان بعد از انقلاب به مرور تغییر پیدا کرد. با فاصله گرفتن از سال‌های ابتدایی انقلاب «تواصی به حق و تواصی به صبر» میان مسئولان کم‌رنگ شد. نقش نیروهای انسانی نیز بسیار اهمیت دارد. پاک بودن و پاک نبودن افراد و داشتن تقوا خیلی مهم و موثر است؛ بنابراین دو عامل ساختار و نیروی انسانی در عملکرد شکل‌گیری و عملکرد یک حکومت نقش محوری دارند.</p>	<p>S3</p>

<p>بیان موانع ساختاری</p>	<p>ظهور رسانه های آزاد و مبارزه سیستمی با فساد</p>	<p>سالم شدن و سالم ماندن نظام وابسته به حضور و بروز و ظهور رسانه های آزاد است. فساد در جامعه ما سیستمی شده است و به همین دلیل باید مقابله با این معضل هم سیستمی شود. اساساً در مبارزه با فساد، ترس و یأس وجود دارد. به همین واسطه اگر بتوانیم ترس و یأس را در این مسیر کاهش دهیم، می توانیم مسیر را برای حضور دیگر گروه ها و افرادی که خواستار مبارزه با فساد و مفسد هستند، باز کنیم.</p>
---------------------------	--	---

در مجموع با بررسی آثار حدود بیست تن از پژوهشگران کشورمان که در پورتال علوم انسانی، ایران داگ و پایگاه نور منتشر شده و تحلیل مضمون مصاحبه چند نفر از اساتید علوم سیاسی و اقتصاد، روی چند مبحث از جمله اصلاح ساختاری، اصلاح کارگزاری، قطع رانت و اصلاح نگرش گفتمانی به عنوان سازکارهای تحقق عدالت اجتماعی تاکید شده که در این میان اصلاح ساختاری از تاکیدات بیشتری برخوردار بوده است.

مآخذ: یافته های پژوهش

۷. راهبردها و نتیجه‌گیری

در عرصه تحقق عدالت اجتماعی، باید موانع را شناسایی کرد؛ یعنی ببینیم چه چیزهایی نمی‌گذارند عدالت اجتماعی محقق شود. تا آفت‌ها و موانع عدالت اجتماعی، شناخته نشوند و با آنها ستیزی همه سویه صورت نگیرد، تحقق عدالت اجتماعی ممکن نخواهد بود.

۱.۷ موانع گفتمانی

در قدم اول باید از مفهوم و جایگاه عدالت اجتماعی ابهام زدایی کرد. جامعه‌ای که تکلیف خود را با چارچوب مفهومی عدالت اجتماعی مشخص نکرده باشد دچار هرج و مرج فکری خواهد شد و در این شرایط هرج و مرج فکری بستر لازم برای رشد علم، عقل و اخلاق فراهم نخواهد شد.

۱.۱.۷ داشتن نظریه جامع درباره عدالت اجتماعی

فاقد نظریه جامع درباره عدالت اجتماعی هستیم اما تنها تاکید بر خلاء نظریه دردی از جامعه درباب عدالت دوا نخواهد کرد؛ باید آشفتنگی‌های فعلی سامان یابد. «شبه‌علم» بر مدیریت‌ها حاکم شده است. مدیران، نمایندگان مجلس، قانون‌گذاران و بخش‌های مختلف حاکمیتی ما بیشتر به تجربه و شناخت‌های فردی و محیطی خود متکی هستند و بیشتر روی شهود و تجربه فردی تصمیم می‌گیرند. هر نظام سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ممکن است بر اساس نوع نگاهش به مسئله عدالت، مفهومی برای خودش بسازد. مفهوم انتزاعی از عدالت اجتماعی نخبگان علمی و ابزاری را در تعریف مصادیق دچار ابهام می‌کند. امروزه در دنیا مکاتبی وجود دارد که با معیارهای خود برای عدالت نسخه پیچی می‌کند. برخی نظرات التقاطی حاصل از نظریات متفکرین و حکمای گوناگون درباره‌ی عدالت وجود دارد. در برخی موارد به تفاوت نگاه اسلامی به عدالت با رویکردهای نظام‌های غربی کم - توجهی می‌شود. برخی نخبگان فکری و ابزاری کشور همچنان در مسیر گفتمان غرب و اسلام در نوسان هستند. و این یکی از دلایلی است تحقق عدالت اجتماعی را با مشکل مواجه کرده است. برای رهایی از بلا تکلیفی نخبگان باید به اصل گفتمان انقلاب اسلامی برگردیم.

۲.۱.۷ رویکرد چند سویه به وجوه عدالت

در بحث علل تجربی عدالت اجتماعی به چند علت از جمله موانع ساختاری و کارگزاری رسیدیم. ما در مطالعه و تحلیل محتویات نهج البلاغه (خطبه‌ها، اوامر، نامه‌ها، حکم‌ها و موعظه‌ها) درمی‌یابیم که عدالت اجتماعی در نظر حضرت علی (ع) به صورت یک نظریه همه سویه اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مورد توجه است. عدالت وجوهی دارد یعنی نمی‌شود که وجهی از عدالت را گرفته و وجه دیگر آن را نادیده بگیریم مثلاً عدالت اجتماعی باشد، عدالت اقتصادی نباشد یا مثلاً عدالت اقتصادی باشد عدالت قضایی نباشد یا مثلاً عدالت قضایی باشد عدالت فرهنگی نباشد، نمی‌شود؛ زیرا اینها به هم مرتبط هستند و اگر وجهی از عدالت را زیر پا بگذاریم، بقیه حوزه‌های آن نیز آسیب می‌بیند.

۲.۷ موانع کارگزاری

۱.۲.۷ خودسازی فردی و اجتماعی

با فاصله گرفتن از سال‌های ابتدایی انقلاب «تواصی به حق و تواصی به صبر» میان مسئولان کم‌رنگ شده است. اهمیت خودسازی و تزکیه و تهذیب درونی افراد در اسلام سبب گشته است تا در اندیشه متفکران اسلامی، عدالت فردی مقدمه هر تحولی از جمله عدالت اجتماعی باشد. انسان عادل، به تمام ابعاد و مؤلفه‌ها و شاخص‌های عدالت آشناست و تمام آنها را در اعمال و گفتار و رفتار خویش رعایت می‌کند. در عدالت فردی شاخص‌هایی باید تحقق پیدا کنند. پایبندی به موازین عدالت^{۱۱} از جمله این شاخص‌ها است یعنی زمینه تربیت افراد باید به گونه‌ای فراهم شود که به موازین عدالت پایبند باشند و بتوانند به خلاف و خطاهایشان اقرار کرده و آنها را اصلاح کنند.

۲.۲.۷ گزینش کارگزاران اصلح

در بحث علل تجربی عدالت اجتماعی و در مطالعه و تحلیل محتویات نهج البلاغه (خطبه‌ها، اوامر، نامه‌ها، حکم‌ها و موعظه‌ها) درمی‌یابیم که عدالت اجتماعی در نظر حضرت علی (ع) بدون داشتن کارگزاران اصلح شدنی نیست. در بررسی در رویکرد اسلامی، نظامی جامع و همه جانبه در مقام تعریف ویژگی‌های مدیران و کارگزاران مد نظر است که ابعاد درونی و رفتاری را پوشش می‌دهد. در حوزه کارگزاران نظام اسلامی باید کسانی بر سرکار بیایند که

چالش‌ها و راهبردهای تحقق عدالت اجتماعی براساس روش ... (یحیی فوزی و دیگران) ۱۴۳

ویژگی لازم در این زمینه یعنی دانش، تعهد، اصالت خانوادگی، درایت و بصیرت، قوت و سلامت را داشته باشند.

۳.۷ موانع ساختاری

۱.۳.۷ تقویت زیرساخت‌های آموزشی

گسترش آموزش و پرورش همواره با آرمان‌های دموکراسی پیوند نزدیکی داشته است. اصلاحگران، آموزش و پرورش را به دلیل فرصتی که برای همه فراهم می‌آورد ارج می‌نهند. با این وجود آموزش و پرورش پیوسته به عنوان وسیله‌ای برای برابر سازی نیز در نظر گرفته می‌شود. آموزش پرورش همگانی با آموختن مهارت‌ها به افراد جوان و با استعداد به منظور توانا ساختن آنها به یافتن جایگاه ارزشمند در جامعه به کاهش نابرابری‌های ثروت و قدرت کمک می‌کند. (گیدنز، ۱۹۸۹، ۶۶). در جامعه ما این فرایند کم‌رنگ است و آموزش و پرورش با رویکردی که در پیش گرفته بیشتر به بیان و تاکید مجدد نابرابری‌های موجود گرایش دارد. نابرابری آموزشی، یکی از عوامل ریشه‌ای بسیاری از نابرابری‌هاست. در بیشتر جوامع مدرک تحصیلی، گذرگاه مهمی برای دستیابی به موقعیت‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است. آماري که از کنکور سال ۹۸ منتشر شد نشان می‌داد که مدارس عادی دولتی هیچ سهمی از رتبه‌های برتر کنکور نداشتند، ۸۰ درصد کل قبولی‌های دانشگاه متعلق به ۲۰ درصد از مدارس کشور بود. در سالهای اخیر کدرشته‌های خوب کنکور نیز از دسترس طبقه متوسط خارج شده است. پس این منجر به شکاف نسلی می‌شود. باید به تقویت آموزش‌های همگانی بها داده شود.

۲.۳.۷ جهش تولید راهکاری برای درمان فقر

افزایش رشد اقتصادی کاهش فقر را به دنبال داشته است. در ایران هم همینطور بوده است (با در نظر گرفتن هزینه‌های مصرفی پایین‌ترین دهک درآمدی به عنوان شاخصی از فقر). به این ترتیب نتیجه‌گیری می‌شود که «این ادعا که لازم است بین رشد اقتصادی و فقر (عدالت) یکی را انتخاب کنیم، نه به لحاظ نظری قابل دفاع است و نه تجربی.» از نشانه‌های بارز اقتصادهای بی‌ثبات تورم بالا و نوسانات رشد اقتصادی است. اقتصاد ایران در سالهای اخیر علاوه بر نوسانات رشدی، شاهد تورم دو رقمی هم بوده است. بی‌ثباتی اقتصاد

کلان یکی از مهم‌ترین عوامل ایجاد فقر و همچنین نابرابری است. بدون جهش اقتصادی قابل توجه رفع و ریشه کن کردن فقر ناممکن است.

۳.۳.۷ اصلاح نظام‌های یارانه ای

یارانه هایی که داده شده -چه در دوران آقای احمدی نژاد چه در این دوره آقای روحانی- از نظر اعداد و ارقام، فوق العاده است. اما چرا فقر همچنان زیاد است. ایده و روح حاکم بر سهام عدالت بسیار خوب است. طبق برآورد مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در سال ۹۷ یارانه پنهان در اقتصاد ایران ۴۹/۰۲ میلیارد دلار بوده است که دولت در قالب یارانه پنهان پرداخت می کند. ما باید به این مبلغ، یارانه نقدی درون بودجه را نیز اضافه کنیم که این میزان رقم زیادی می شود. آمارها نشان می دهد در سال ۱۳۹۸، مجموع هزینه‌های ریالی و غیرریالی که دولت برای پرداخت یارانه آشکار (شامل بودجه‌ای و فرابودجه‌ای) و پنهان متحمل می شود برابر ۸۹۰ هزار میلیارد تومان است. مطالعات صورت گرفته نشان می دهد که اکثر یارانه‌های اعطایی با هدف حمایت از اقشار ضعیف و آسیب دیده تخصیص می یابد؛ اما نتایج حکایت از ناکارایی تخصیص یارانه‌ها دارد. مطابق این بررسی‌ها، سهم سه دهک پردرآمد از یارانه پنهان مستقیم هفت برابر سه دهک کم درآمد است. یکی از موضوعات مهمی که باید مورد بررسی و توجه قرار گیرد مسئله نظام یارانه ای کشور است که متاسفانه غیرکارشناسی، غیر عادلانه و ناکارآمد است.

۴.۳.۷ سیستم مالیاتی کارآمد برای کاهش نابرابری

افزایش سطح درآمد، دولت می تواند با اخذ مالیات، بدون آنکه مسیر رشد را کند سازد، به بهبود توزیع درآمد نیز کمک کند. توزیع مناسب درآمد و کاهش نابرابری طبقاتی، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های رهبران انقلاب اسلامی محسوب می شود. تمامی دولت‌های پس از انقلاب، بدون استثنا به دنبال این بودند که فاصله طبقاتی را کاهش دهند، اما با وجود برنامه‌ها، سازمان‌های حمایتی، یارانه‌ها و... نتوانستند به نتیجه مطلوب در قند و قواره انقلاب اسلامی برسند. دلیل این است که منابع و پول‌های تزریقی به دست شخص نیازمند نمی‌رسد که علتش نداشتن زیرساخت‌های لازم است. دولت باید زیرساخت اطلاعاتی درآمد و ثروت را در کشور ایجاد کند. دولت به دلیل عدم برخورداری از اطلاعات مالی، پول برای حمایت از دهک‌های پایین را بی برنامه و رها به جامعه تزریق کرده است. راه

چالش‌ها و راهبردهای تحقق عدالت اجتماعی براساس روش ... (یحیی فوزی و دیگران) ۱۴۵

بهینه کردن تخصیص منابع یارانه‌ای، اتکا به اطلاعات مالی افراد است. دسترسی به اطلاعات مالی افراد برای دولت چندان راه دشواری نیست.

۵.۳.۷ توزیع عادلانه فرصت‌ها و امکانات

تا رانت نفت هست، کسی به دنبال نظریه عدالت نمی‌گردد. توزیع منابع از مرکز صورت می‌گیرد و تا به سیستان و بلوچستان برسد چیزی از آن باقی نمی‌ماند و درآمد هنگفت نفت و نداشتن برنامه درست برای بهره‌برداری درست از این درآمد "تورمی" را می‌آفریند که کارکرد آن له کردن فقرا و محرومین است فقر یک محصول طبیعی نیست، بلکه نتیجه روابط و مناسبات انسانی است. روابط قدرت و سلطه به طور قابل ملاحظه‌ای قوام بخش روابط اجتماعی در جوامع بشری بوده‌اند و کماکان خواهند بود. شکاف گسترده درآمدی، توزیع نابرابر فرصت و استفاده از رانت‌ها و امتیازهای اهدا شده به افراد خودی، فاصله طبقاتی میان حلقه قدرت و ثروت را با پایین و حتی متوسط جامعه عمیق‌تر کرده است.

۶.۳.۷ شفافیت در هزینه‌ها و درآمدها

سالم‌شدن و سالم‌ماندن نظام وابسته به حضور و بروز و ظهور رسانه‌های آزاد است. بنابراین سالم‌شدن و سالم‌ماندن نظام به حضور و بروز و ظهور رسانه‌های آزاد گره خورده است. هر جا در حکومت، اقتصاد، مدیریت و سیاست شفافیت وجود نداشته باشد پشتش فساد است و روال تصمیم‌گیری‌ها، برنامه‌ها و اقدامات مسوولان باید در مقابل چشم مردم باشد. ساختارهای نهادی‌ای باید ایجاد شود که بتوانند رانت‌ها را مدیریت و آن‌ها را هر چه بیشتر به سوی منفعت اجتماعی بیشتر هدایت کنند. یکی از بهترین راهکارها برای تبدیل رانت غیر مولد به مولد برقراری نظام شفاف است و یکی از بهترین شیوه‌های ایجاد شفافیت حمایت از توسعه رسانه‌های مستقل است تا به مثابه گروه‌های فشار، رانت‌جویان را ناچار کنند رانت موجود را در مسیری هم‌راست‌تر با عدالت اجتماعی به کار گیرند.

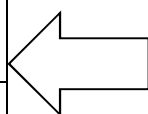
۷.۳.۷ سازکار روشن

تحقق عدالت از یکسو تحت تاثیر گفتمان‌های مختلف درخصوص عدالت و عدم انسجام و ارائه نظریه متقن درخصوص عدالت اجتماعی و از سوی تحت تاثیر موانع عینی یعنی کارگزاری و ساختاری در جامعه ایران است. برای رسیدن به عدالت اجتماعی باید یک سازکار روشن داشته باشیم. ما در رابطه با مسائل اجتماعی مثل عدالت در چهار دهه گذشته

مقطعی و منقطع عمل کردیم. ریشه مسأله به این بازمی‌گردد که ما در این چهار دهه گذشته دوران‌های مختلف داشتیم؛ اگر کاری هم در مقطعی شروع شده اما بعد از مدتی اتر مانده است. یک تلاطم شدید اتفاق می‌افتد که همه دستاوردهای آن دوره را باطل می‌کند و ما بار دیگر به ابتدای خط باز می‌گردیم. یکی از بزرگ‌ترین مشکلات کشور نبود انسجام و فکر واحد برای تحقق عدالت اجتماعی است و این می‌طلبد که با انسجام درون حاکمیتی یک فرماندهی واحد ایجاد شود تا نهادهای مختلف دستگاه اجرایی کشور درباره توزیع امکانات و فرصت‌ها برای تحقق عدالت اجتماعی منقطع و دم بریده عمل نکنند.

راهبردهای رفع موانع تحقق عدالت اجتماعی

راهکارها	علت‌های لایه‌ای تجزیه، گفتمانی و استعاری
مبارزه سیستمی با فساد، شفافیت و ظهور رسانه‌های آزاد، بازنگری در سازمان اقتصادی و رفع انحصار، تبدیل رانت غیر مولد به مولد، جهش تولید برای رفع فقر، نظارت بر گلوگاه‌های درآمدی کشور، شفافیت در هزینه‌ها و درآمدها، اصلاح نظام یارانه‌ای و مالیات، تقویت زیرساخت‌های آموزشی	ساختاری فساد سیستمی در جامعه، ترس و یاس در مبارزه با فساد، وجود رانت و انحصار و امتیازات ویژه، توزیع نامتناسب امکانات و فرصت‌ها، درآمد هنگفت نفت و نداشتن برنامه، ساخت اجتماعی و سیاسی نامتوازن.
گزینش کارگزاران اصلاح‌بر اساس تعهد، دانش و اصالت خانوادگی، کم‌شدن فاصله میان مردم و مسئولان، توأسی به حق و توأسی به صبر	کارگزاری حاکمیت شبه علم بر مدیریت‌ها، خودسازی فردی و اجتماعی، تغییر رفتار مسئولان و فاصله‌گرفتن از سال‌های ابتدایی انقلاب، کم‌رنگ شدن «توأسی به حق و توأسی به صبر» میان مسئولان،
گفتمان عدالت اجتماعی باید به صورت همه‌جانبه و فراگیر به عنوان یک مسئله اصلی و به طور دائم در میان نخبگان مطرح باشد.	گفتمانی نبود نظریه جامع درباره عدالت اجتماعی، گسست و عدم تداوم عدالت اجتماعی در گفتمان‌های جمهوری اسلامی، نزاع خرده‌گفتمانی غیر مسالمت‌آمیز و نبود انسجام درونی

چالش‌ها و راهبردهای تحقق عدالت اجتماعی براساس روش ... (یحیی فوزی و دیگران) ۱۴۷

	<p>تعارضات قدرت‌طلبانه در بروز فضای ناعدالتی، نوسان برخی نخبگان فکری و ابزاری در مسیر گفتمان غرب و اسلام، بی توجهی به نگاه علوی و مهدوی درباره عدالت اجتماعی</p>	<p>استعاری</p>
<p>رقابت مولد و مسالمت آمیز و شفاف نخبگان، توجه به داخل و رهایی از غرب، توجه به منظومه معنویت‌گرایی علوی و مهدوی</p>		

مآخذ: یافته های پژوهش

کتاب‌نامه

- ادوارد.ج. گرب، ۱۳۷۳، نابرابری اجتماعی، ترجمه محمد سیاهپوش و احمد غروی زاد، تهران: نشر معاصر.
- اسناد الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
- بازتولید ساختار رانتی در ایران، نسرین قنواتی ۱ مجید وحید ۲ احمد ساعی ۳ سید علیرضا ازغندی ۱۳۹۶، زمستان ۲۵، شماره ۷ فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست گذاری عمومی
- بشیریه، حسین، ۱۳۸۵، جامعه شناسی سیاسی، تهران، نشر نی
- پیغامی، عادل، تراب زاده، محمدصادق و سجادیه، سید علیرضا، ۱۳۹۵، گفتارهایی در عدالت اجتماعی، دانشگاه امام صادق
- توماس پنگل و پیتر آهرنزدرف، ۱۳۸۴، عدالت در میان ملل، ترجمه مصطفی یونسی، تهران: نشر وزارت امور خارجه.
- جان رلز، ۱۳۸۷، نظریه عدالت، ترجمه سید محمد کمال سروری و مرتضی بحرانی، تهران پژوهشکده فرهنگ اجتماعی، چاپ اول.
- حاجی یوسفی، امیرمحمد، ۱۳۷۶، «دولت رانتیر یک بررسی مفهومی»، اطلاعات سیاسی اقتصادی، (بهمین و اسفند). صص ۱۲۶ و ۱۲۵. شماره ۱۲
- حسینی زاده محمدعلی، ۱۳۸۶، اسلام سیاسی در ایران، قم: دانشگاه مفید،
- زاهدی، محمد جواد، ۱۳۸۲، توسعه و نابرابری، تهران: نشر مازیار.
- ساوه درودی، مصطفی، ۱۳۹۶، الگوهای عدالت طلبی در ایران معاصر، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
- فوزی، یحیی، ۱۳۸۸، اندیشه سیاسی در ایران بعد از انقلاب، تهران: پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی

- فوزی، یحیی و قربانزاده، قربانعلی، ۱۳۹۸، پیوند عدالت سیاسی و حقوق سیاسی با رویکردی بر آراء امام خمینی، عروج
- فوزی، یحیی و مرادی، روح الله، ۱۳۹۱، بررسی تطبیقی عدالت اجتماعی در اسلام و غرب، فصلنامه متین، شماره ۴۸
- مومنی، فرشاد، ۱۳۹۶، عدالت اجتماعی، آزادی و توسعه در ایران امروز، تهران: نقش و نگار
- ندائی، محمد علی، ۱۳۸۵، عدالت در گفتمان انقلاب اسلامی، قم، بوستان کتاب
- نهج البلاغه، ترجمه جعفر شهیدی، ۱۳۷۵، چاپ نهم، تهران: علمی - فرهنگی
- نیلی مسعود، طیبیان محمد، غنی نژاد موسی، ۱۳۸۵، «اقتصاد و عدالت اجتماعی»، نشر نی
- واعظی، احمد، ۱۳۸۴، جان رالز از نظریه عدالت تا لیبرالیسم سیاسی، قم: بوستان کتاب.
- واعظی، احمد، ۱۳۹۳، نقد و بررسی نظریه های عدالت، انتشارات: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

Inayatullah, S. (2004). The Causal Layered Analysis (CLA) Reader: Theory and Case

Inayatullah, S. (2007). Questioning the Future: Methods and Tools for Organizational and

Rawls, John (1971), A Theory of Justice. Harvard University Press

Rawls, John (1996) Political Liberalism, Columbia University Press

Societal Transformation, Tamkang University Press.

Studies of an Integrative and Transformative Methodology, Tamkang University Press.